

Piotr Daszkiewicz

ORCID: 0000-0002-6631-100X

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk

Warszawa

PatriNat (OFB–Museum national d’Histoire naturelle, CNRS)

Paris

**POLSCY CZŁONKOWIE SOCIÉTÉ CUVIERIENNE
I WSPÓŁPRACOWNICY FÉLIXA-EDOUARDA GUÉRIN-MÉNEVILLE
(1799–1874)**

**Polish members of Société Cuvierienne and associates
of Félix-Edouard Guérin-Méneville (1799–1874)**

Summary: In January 1838, Société Cuvierienne was founded in Paris and published its journal “Revue zoologique”, transformed in 1849 into “Revue et magasin de zoologie pure et appliquée”. Its founder and longtime president was Félix-Edouard Guérin-Méneville, an entomologist, zoologist, traveler and publisher. It was one of the most important scientific societies of 19th century France. Among the founding members of Société Cuvierienne, the most eminent European zoologists, there were two Polish naturalists: Antoni Waga (1799–1890) and Jan Krynicki (1797–1838). Konstanty Tyzenhauz (1786–1853) joined the group later. The article presents the relations of Polish zoologists with the Society, their descriptions of new species and faunistical notes. Publications on descriptions of Polish nature, information on zoological collections and the history of zoology announced at meetings and in the Society’s, magazines were also recalled. Guérin-Méneville and Société Cuvierienne played an important role in the history of Polish natural sciences in the 19th century.

Keywords: Société Cuvierienne, history of zoology in the 19th century, Polish naturalists, Guérin-Méneville

Słowa kluczowe: Société Cuvierienne, historia zoologii w XIX w., polscy przyrodnicy, Guérin-Méneville

W styczniu 1838 r. powstało we Francji Société Cuvierienne (Towarzystwo Cuviera) i ukazało się wydawane przez nie czasopismo „Revue zoologique” („Przegląd zoologiczny”), które w 1849 r. przekształciło się w „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” (dosł. tłum.: „Przegląd i magazyn zoologii podstawowej i stosowanej”). Wśród aktywnych członków Towarzystwa znalazło się także kilku polskich zoologów. Celem artykułu jest przypomnienie współpracy Polaków z Société Cuvierienne i analiza ich artykułów opublikowanych w pismach Towarzystwa.

Société Cuvierienne zajmowało się wszystkimi dziedzinami zoologii. Było to o tyle istotne, iż we Francji wcześniej działało jedynie założone 29 lutego 1832 r. Francuskie Towarzystwo Entomologiczne (Société entomologique de France), a publikacje z innych dziedzin zoologii umieszczane były w pismach ogólnonaukowych. Société Cuvierienne zajmowało się organizowaniem regularnych zebrań, na których omawiano badania zoologiczne, przygotowywano programy badawcze dla zoologów, przedstawiano działalność wydawniczą oraz prezentowano okazy muzeograficzne, które trafiały później albo do Narodowego Muzeum Historii Naturalnej, albo do kolekcji prywatnych. Towarzystwo jako takie nie prowadziło jednak własnych badań naukowych. Było swoistego rodzaju korporacją zoologów mającą jako ambicję lepsze poznanie fauny i biologii zwierząt na całym świecie. Choć tworzenie międzynarodowej sieci współpracy w dziedzinie zoologii nie było statutowym celem, to jednak od początku swojej działalności Towarzystwo odgrywało istotną rolę dla organizacji takiej współpracy.

Patronem Towarzystwa został Georges Cuvier (1769–1832), wybitny paleontolog i jeden z twórców współczesnej anatomii porównawczej, a zarazem jeden z najbardziej wpływowych w całej Europie uczonych. Zmarł on zaledwie sześć lat przed utworzeniem Towarzystwa, gdy jego wpływ na nauki przyrodnicze nadal był bardzo znaczący, a wielu z członków założycieli, włącznie z Guérin-Ménevillem, znało go osobiście, często nawet współpracowało w badaniach zoologicznych.

W pierwszym styczniowym numerze zdefiniowane zostały jego cele i program ideowy, a także swoistego rodzaju program filozoficzny. Przypominając zasługi Cuviera redakcja pisała: „Nasze Towarzystwo nie ma innego celu niż poszukiwanie prawdy; tej prawdy, której poszukiwał Cuvier i którą potrafił odnaleźć badając najpierw fakty bez wpływu na wcześniej panujące idee lub przez wcześniej uznawany system, aby w końcu przez ich zgromadzenie dochodzić do praw ogólnych, które możemy ze słusnością nazwać prawami naturalnymi. Nie zamierzamy również narzucać członkom Towarzystwa żadnych reguł pozostawiając każdemu wolność własnego postrzegania nauki. Zamierzamy czynić to, co myślimy, że sam Cuvier czyniłby, gdyby żył i kierował podobnym Towarzystwem”¹.

¹ F.E. Guérin-Méneville, *Avant-Propos*, „Revue zoologique” 1838, vol. 1, s. 1–4.

Wśród członków założycieli Société Cuvierienne, najwybitniejszych europejskich zoologów, znalazły się nazwiska dwójki polskich przyrodników: Antoniego Wagi (1799–1890) i Jana Krynickiego (1797–1838). Krynicki, filareta, więzień polityczny, wszechstronny i wybitny zoolog, profesor Uniwersytetu w Charkowie², zmarł 12 września 1838 r. i ze względów oczywistych nie mógł wziąć udziału w pracach Towarzystwa. W „Revue zoologique” opublikowano notę żałobną³, później wielokrotnie powracano do jego prac, zwłaszcza opisów gatunkowych.

Głównym organizatorem Société Cuvierienne i redaktorem naczelnym „Revue zoologique” był Félix-Edouard Guérin-Méneville (1799–1874), entomolog, specjalista jedwabnictwa, autor około 400 publikacji, uczestnik wyprawy dookoła świata na okęcie *La Coquille*, założyciel i redaktor kilku czasopism zoologicznych i wielotomowego słownika nauk przyrodniczych *Dictionnaire pittoresque d'Histoire naturelle* (1833–1839), wydawanego później jako *Nouveau dictionnaire classique d'Histoire naturelle*. Korespondował z dziesiątkami przyrodników, a w bardzo fragmentarycznym archiwum, przechowywanym w Narodowym Muzeum Historii Naturalnej Paryżu, znajdują się także listy polskich przyrodników⁴.

W 1839 r. Antoni Waga był już uznanym przyrodnikiem, zwłaszcza entomologiem, pracującym nie tylko w dziedzinie systematyki i faunistyki, ale także zoologii stosowanej, prowadził m. in. badania z dziedziny walki biologicznej ze szkodnikami. Pracował głównie nad fauną bezkręgowców Polski, podróże zagraniczne rozpoczął w 1861 r., ale już wcześniej, dzięki międzynarodowym kontaktom (od 1836 r. był członkiem Francuskiego Towarzystwa Entomologicznego), prowadził także badania nad fauną południa Europy i Azji. Od początku istnienia Towarzystwa bardzo aktywnie uczestniczył w pracach Société Cuvierienne. W piśmie wielokrotnie informowano o jego badaniach naukowych i publikacjach. W 1839 r. opublikował w „Revue zoologique” bardzo ważną dla historii poznania biologii bezkręgowców pracę o wijach⁵. Tekst wraz z żywymi okazami zebranymi w okolicach Warszawy i w Gruzji (przesłanymi Wadze przez profesora z Tyflisu jak wówczas nazywano Tbilisi) został przekazany znanemu specjalście tej grupy Paulowi Gervais (1816–1879), który oznaczył nadesłane okazy, a samą pracę uznał za znakomitą. Waga przeprowadził mikroskopowe badania pasożytniczych roztoczy wijów, opisał linienie, sporządził wykaz gatunków występują-

² B. Kuźnicka, *Jan Krynicki (1797–1838)* [w:] *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, Warszawa 1987, s. 103–104.

³ A. Waga, *Necrologie*, „Revue zoologique” 1842, vol. 5, s. 299–300.

⁴ P. Daszkiewicz, *Korespondencja Antoniego Wagi (1799–1890) i Konstantego Tyzenhauza (1786–1853) w archiwum Feliksa Edwarda Guérin-Méneville (1799–1874) w zbiorach Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu*, „Przegląd Zoologiczny” 2000, t. 44, z. 3–4, s. 231–236.

⁵ A. Waga, *Observations sur les Myriapodes*, „Revue zoologique” 1839, vol. 2, s. 76–90.

cych w Polsce wraz z ich sposobami odżywiania się i ekologią, opracował metody doświadczalnej hodowli. Profesor, bo tak był przez wszystkich tytułowany, wielokrotnie powracał do zagadnienia biologii i taksonomii wijów⁶.

Wije *Myriapoda* zostały wydzielone z owadów jako odrębna grupa taksonomiczna przez Pierre André Latreille'a (1762–1833) w 1802 r.⁷ Było to bardzo ważne dla historii zoologii wydarzenie, pozwalające także na ustalenie nowoczesnej definicji owadów⁸. W pierwszej połowie XIX w. wiedziano jednak bardzo niewiele o biologii wijów. Regularnie opisywano ich nowe gatunki i badano ich zasięgi. Prace Wagi były ważnym przyczynkiem dla poznania fauny wijów środkowej Europy i Kaukazu. Dla poznania biologii wijów, zwłaszcza fizjologii i cyklu życiowego, bardzo ważne były doświadczenia hodowlane. W okresie tym podobne doświadczenia były bardzo rzadkie. Nie wiedziano jeszcze jaki jest pokarm tych zwierząt i jakie są ich wymagania ekologiczne zapewniające sukces hodowlany. Waga z sukcesem hodował krocionogi piaskowe karmiąc je rozkładającymi się liśćmi leszczyny i zapewniając im właściwą temperaturę i wilgotność. Umożliwiło mu to prowadzenie badań nad biologią wijów, a zwłaszcza obserwacje rozmnażania. Metoda ta wzbudziła duże zainteresowanie m. in. Paula Gervais. Pionierskie prace Wagi dotyczące tej grupy zwierząt zostały przypomniane jako wielki naukowy sukces wiele lat później w nekrologu polskiego przyrodnika ogłoszonym we Francuskim Towarzystwie Entomologicznym⁹.

Antoni Waga wielokrotnie przysyłał Towarzystwu noty z informacjami o zdarzeniach przyrodniczych, choć niekiedy anegdotyczne, niewątpliwie przyczyniały się one do rozwoju wiedzy zoologicznej. Jedną z nich była uwaga o robaku, którego znalazł w papierówkach transportowanych barkami na Wiśle¹⁰, czy pijawce, która wypłynęła w alkoholu z preparowanej na szkolne potrzeby głowy upolowanej łyski¹¹. Informował także o swoich pracach dotyczących opisów gatunkowych lub stwierdzeniach występowania owadów i skorupiaków. Materiały dotyczące owadów były przekazywane także Francuskiemu Towarzystwu Entomologicznemu. Guérin-Méneville zamieszczał specjalne teksty na ten temat jak np. te opublikowane na prośbę Wagi w 1842 r. o znalezieniu w stawie w oko-

⁶ Idem, *Sur l'Iule que j'appelai autrefois Iulus dispar*, „Revue zoologique” 1844, vol. 7, s. 337–339.

⁷ P.A. Latreille, *Histoire naturelle générale et particulière des crustacés et des insectes. Ouvrage faisant suite à l'histoire naturelle générale et particulière, composé par Leclerc de Buffon, rédigée par C. S. Sonnini. Familles naturelles des genres*, Paris 1802, s. 467.

⁸ J.-M. Drouin, *Philosophie de l'insecte*, Paris 2014, s. 249.

⁹ *Séance du 10 décembre 1890*, „Annales de la Société Entomologique de France” 1890, sér. 6, vol. 10, s. CCXI–CCXVII.

¹⁰ A. Waga, *Note sur la découverte d'une espèce de Filaire vivant dans les pommes*, „Revue zoologique” 1839, vol. 2, s. 366–367.

¹¹ Idem, *Note*, „Revue Zoologique” 1841, vol. 4, s. 91–92.

licach Warszawy nowych gatunków skorupiaków *Branchipus torvicornis*¹² i opisanego wcześniej przez Jana Krynickiego *Limandia tetracera*¹³; o odkryciu na Bielanach nowego gatunku bezskrzydłego owada *Achorutes bielanensis*¹⁴; chińskiego gatunku chrząszcza, *Anisoplia theicola*¹⁵ odnajdowanego w Warszawie w importowanej herbacie; nowym rodzaju pluskwiaków *Diraphia* i gatunku *Diraphia limata*¹⁶, którego duże populacje Waga odnalazł w zaroślach w okolicach Warszawy; o nowym rodzaju owadów dwuskrzydłych *Adapsillia* i gatunku *Adapsillia coarctata*; o nowym, złowionym przez Ludwika Młokosiewicza, gatunku salamandry kaukaskiej¹⁷, którego okaz wskazany przez Wagę jako typ opisowy do dziś znajduje się w zbiorach Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu¹⁸. Waga prowadził także badania w dziedzinie entomologii stosowanej między innymi nad działaniem znanego dopiero od niedawna w Europie „proszku perskiego” dla tępienia karaluchów¹⁹. Guérin-Méneville odnotował także i bardzo wysoko ocenił reedycję *Myślistwa ptasiego* wydanego i opracowanego przez Antoniego Wagę, podkreślając znaczenie dla europejskiej zoologii, odkrycia i opracowania tego dzieła²⁰.

W marcu 1843 członkiem Société Cuvierienne został Konstanty Tyzenhauz (1786–1853), rekomendowany przez Antoniego Wagę. Przez 10 lat, aż do śmierci, bardzo aktywnie uczestniczył w pracach Towarzystwa. Ornitolog, kolekcjoner, mecenas nauki i sztuki, oficer napoleoński, od lat związany był z Francją. Działający w Wilnie, gdzie stworzył znaczącą kolekcję ornitologiczną (obecnie w Muzeum Uniwersytetu Wileńskiego), Tyzenhauz przysyłał artykuły oraz informacje terenowe i hodowlane dotyczące fauny wschodnich terenów dawnej Rzeczypospolitej. Redakcja „Revue zoologique” doceniła zarówno walory merytoryczne,

¹² Aktualna nazwa *Streptocephalus torvicornis* (Waga, 1842).

¹³ Aktualna nazwa *Cyzicus tetracerus* (Krynicki, 1830).

¹⁴ Aktualna nazwa *Tetrodontophora bielanensis* (Waga, 1842).

¹⁵ Opisany przez Wagę gatunek okazał się synonimem *Anomala dalmanni* (Gyllenhal, 1817).

¹⁶ Aktualna nazwa *Livia limbata* (Waga, 1842).

¹⁷ A. Waga, *Nouvelle espèce de Salamandride*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée”, 1876, sér. 3, vol. 4, s. 326–329.

¹⁸ Zdigitalizowane zdjęcie okazu: <https://science.mnhn.fr/institution/mnhn/collection/ra/item/0.6477?listIndex=3&listCount=487>.

¹⁹ A. Waga, *Observations sur quelques particularités des moeurs de la petite blatte de la cuisine [Blatta germanica Auct.] et sur les effets de poudre persanne comme moyen de destruction de cet Insecte incommode*. „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1857, sér. 2, vol. 9, s. 444–449.

²⁰ F.E. Guérin-Méneville, *Myślistwo ptasze, etc. Chasse aux oiseaux, ouvrage du XVIIe siècle contenant l'exposé de tout ce qui était connu alors sur cette matière en Pologne, et indiquant les genres et les espèces d'oiseaux indigènes. Réimprimé avec l'addition d'une préface d'éclaircissement et des principes par Ant. Waga (Varsovie 1842, in-12)*, „Revue zoologique” 1842, vol. 5, s. 317–318.

ilustracje, jak i znaczenie dla nauki i dla Polski jego *Ornitologii Powszechnej*²¹. W późniejszym okresie Guérin-Méneville wspierał technicznie prace wileńskiego zoologa, wskazując zakład litograficzny i przygotowując tablice do kolejnej pracy, tym razem o jajach ptaków krajowych²².

Tyzenhauz regularnie zamieszczał w pismach Société Cuvierienne notatki ze swoich obserwacji faunistycznych m.in. o nietypowym ubarwieniu dzikich kaczek²³, o „deszczu owadów” na Litwie w styczniu 1849 r.²⁴, o koszątkach jako gatunku europejskim wraz z obserwacjami z doświadczeń hodowlanych²⁵, o systematyce sowy lapońskiej, którą złowił w swoich dobrach²⁶. W 1854 r. z żalem odnotowano śmierć Tyzenhauza i zapowiedziano publikację noty biograficznej wraz z przesłanym przez rodzinę portretem i spisem publikacji przygotowanym przez Adama Ferdynanda Adamowicza (1802–1881), którą zamieszczono w 1857 r.²⁷

Z Guérin-Ménevillem ściśle współpracował także Władysław Taczanowski (1819–1890). W „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” opublikował artykuł o gniazdach remiza²⁸. Jak wiadomo Guérin-Méneville uczestniczył także

²¹ Marc des Murs (1804–1894), bardzo wówczas znany i ceniony ornitolog pisał: „W istocie już od wielu lat, aby nie powiedzieć od ponad wieku, Polska, ten starożytny i dzielny naród, tak płodny w inteligentne umysły, silny duchem, nie zaistniał w naukach przyrodniczych. Trzeba wrócić do czasów Rzączyńskiego, aby odnaleźć ślad polskiego wkładu do nauki to znaczy do 1721 roku dla zoologii. Nie chcemy powiedzieć, że Polska znajduje się w stanie stacjonarnym, albowiem Pan Tyzenhauz udowodnił nam swoimi tekstami ornitologicznymi, że tak nie jest, lecz te prace mają niewielki poza ich ojczyznę oddźwięk. Taki właśnie wkład do nauki Pan Tyzenhauz ofiarował swojej ojczyźnie, uaktualniając i publikując ornitologię ogólną. Bez wątpienia jest to znaczące przedsięwzięcie, nie przekraczające jednak sił autora jak pokazuje to pierwszy tom tego dzieła” (patrz M. Des Murs, *Ornitologia Powszechna etc. Tyzenhauza. Wilno 1843. – Ornithologie générale par M. Konstanty TYZENHAUZ. In-8°. Wilna, 1843*, „Revue Zoologique” 1845, vol. 8, s. 295–297).

²² K. Kowalska, A. Mroczkowska, B. Zielińska, *Władysław Taczanowski. Listy do Antoniego Wagi, Konstantego Branickiego i Benedykta Dybrowskiego*, „Memorabilia Zoologica” 1964, t. 12, s. 315.

²³ K. Tyzenhauz, *Note sur la coloration accidentelle rose des canards sauvages par colonel le comte Tyzenhauz de Wilna*, „Revue zoologique”, vol. 10, s. 273–275.

²⁴ Idem, *Notice sur une pluie d’Insectes observée en Lithuanie le 24 janvier 1849*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1849, sér. 2, vol. 1, s. 72–76.

²⁵ Idem, *Notice sur le Myoxus Dryas, reconnu comme espèce européenne, suivie de quelques observations sur les Loirs d’Europe à l’état de domestication par M. le comte Tyzenhauz de Wilna*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1850, sér. 2, vol. 2, s. 359–369.

²⁶ Idem, *Sur la différence spécifique entre la Chouette grise (Strix cinerea) et la chouette lapone (S. laponia) des auteurs, suivie d’une rectification de double emploi de la Grue à nuque blanche (Grus leucauchen, Temm.); par M. le comte Tyzenhauz de Wilna*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1851, sér. 2, vol. 3, s. 571–577.

²⁷ A.F. Adamowicz *Notice nécrologique sur le Comte Constantin Adamowicz par M.A.F. Adamowicz*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1857, sér. 2, vol. 9, s. 591–604.

²⁸ W. Taczanowski, *Nidification du Remiz (Parus pendulinus, Linn.) par M. Taczanowski de Varsovie*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1859, sér. 2, vol. 11, s. 241–243.

w wymianie okazów przesyłanych przez Taczanowskiego do Paryża²⁹. Kilkakrotnie w „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” pojawia się nazwisko Henri Gilnickiego³⁰ (1842–1881), entomologa amatora, aktywnego członka Francuskiego Towarzystwa Entomologicznego i współpracownika Deyrollów. Opracował on m.in. kolekcję trzyszczowatych i biegaczowatych zebranych przez Théophila Deyrolla (1844–1923) w Azji Mniejszej w trakcie jego podróży i badań archeologicznych³¹. Emil Deyrolle (1838–1917) zadedykował mu gatunek chrząszcza *Carabus gilnickii*.

Z punktu widzenia historii zoologii interesujące są także informacje o związanych z Polską kolekcjach zoologicznych. Wielokrotnie w czasie obrad Société Cuvierienne powracała sprawa kolekcji chrząszczy Jerzego Wandalina Mniszcha (1824–1881). Nie ma w tym nic dziwnego, była to największa wówczas kolekcja tego typu na świecie, traktowano ją jako swoistego rodzaju muzeum³², a w dodatku Guérin-Méneville osobiście znał Mniszcha i jego zbiory. Bez ryzyka możemy powiedzieć, że wszyscy koleopterolodzy przyjeżdżający do Paryża pracowali na okazach z tej kolekcji³³. Wielokrotnie dedykowano polskiemu kolekcjonerowi opisywane nowe dla nauki gatunki, których okazy pochodziły z jego zbiorów³⁴. Kolekcja sprzedana przez rodzinę Henri Deyrollowi (1827–1902), współpracownikowi Mniszcha, entomologowi i właścicielowi przedsiębiorstwa handlu okazami przyrodniczymi, została następnie odkupiona przez wybitnego przyrodnika i właściciela drukarni w Rennes, René Oberthürę (1852–1944). W 1952 r. została uznana za „zabytek narodowy” i odkupiona za ogromną wówczas kwotę 32 milionów franków przez państwo. Obecnie stanowi część zbiorów Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu³⁵.

²⁹ K. Kowalska i in., *Władysław Taczanowski*.

³⁰ Niewiele wiadomo o biografii Henri Gilnickiego. Urodził się we Francji i był synem polskiego emigranta, ojcem znanego inżyniera górnictwa i geologa Roberta Gilnickiego (1878–1925), ożenił się z Blanche Chavanne (1850–1934). Prawdopodobnie był nauczycielem, albowiem w 1865 r. został uhonorowany nagrodą Ministra Oświecenia. Pochowany został na cmentarzu Montparnasse w Paryżu, a jego grobem opiekuje się Towarzystwo opieki nad polskimi zabytkami i grobami historycznymi we Francji.

³¹ H. Gilnicki, *Catalogue des Cicindélidés et des Carabides recueillis par M. Th. Deyrolle en Asie Mineure*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1871–1872, sér. 2, vol. 23, s. 466–480.

³² P. Daszkiewicz, *Paryska sprzedaż entomologicznej kolekcji Jerzego Mniszcha (1824–1881) – jedno z najważniejszych wydarzeń dziewiętnastowiecznej zoologii*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 2013, t. 58 z. 4, s. 61–69.

³³ Patrz np. L. Buquet, *Notice monographique sur un nouveau genre de la famille des Longicornes, tribu des Cérambyciens*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1853, sér. 2, vol. 5, s. 256–261.

³⁴ Np. *Ditstipsidera Mniszechii* z Nowej Kaledonii opisana przez J. Thomsona, *Description de dix coléoptères*. „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1856, sér. 2, vol. 8, s. 112–118.

³⁵ P. Daszkiewicz, *Korespondencja Antoniego Wagi*.

Polska wielokrotnie pojawiała się na łamach pisma redagowanego przez Guérin-Méneville, także jako teren badań naukowych oraz w omawianych publikacjach naukowych. Informacje pochodzą głównie od polskich przyrodników i nadsyłane były albo w formie artykułów, albo w formie listów. Pochodziły one zarówno z własnych obserwacji terenowych, doświadczeń hodowlanych, badań nad okazami przyrodniczymi, jak i z literatury.

Już w pierwszym roczniku „Revue zoologique” omówiono publikację o znalezieniu przez Antoniego Wagę w łożysku Wisły skamieniałego skorupiaka. Podkreślano, że z terenów Polski znano dotychczas jedynie znajdujące w wapieniach trylobity i szczypce krabów z solnych glin z Wieliczki. Pisano, że okaz jest prawdopodobnie pochodzenia karpackiego, a oznaczeniem zajmuje się Jerzy Pusch (1790–1846)³⁶. W liście rosyjskiego entomologa Victora Motschulskiego (1810–1871), który w 1836 r. odbył podróż naukową po Europie, odnotowano odkrycie w okolicach Warszawy nowego gatunku chrząszcza *Thoracophorus corticinus*³⁷. W 1842 r. odnotowano pracę Stanisława Pietruskiego (1811–1874) z Siemuszowoy o hodowli grzywaczy oraz tekst Puscha o tożsamości gatunkowej żubra i tura.

Guérin-Méneville był jednym z najważniejszych specjalistów w zakresie jedwabników, ich odmian i sposobów hodowli. Był to okres kryzysu jedwabnictwa związanego z chorobami tych motyli. W swoich publikacjach wiele uwagi poświęcał zatem jedwabnictwu w całej Europie. W 1870 opublikowano fragmenty listu Oskara Zlika, hodowcy jedwabników z Cieszyna i Bielic, z wieloma uwagami na temat jedwabnictwa³⁸. Wynika z nich, że owady hodowane na Śląsku pochodziły częściowo z przesyłek Guérin-Méneville. O jedwabniki tego przyrodnika prosił także Władysław Taczanowski w liście do Antoniego Wagi z 8 marca 1863 r.: „Prócz tego prosiłem P. Guérin za pośrednictwem P. Verreaux o okazy wszystkich gatunków jedwabników jakich by mógł udzielić, do czego się przychylił chętnie. Upraszam przeto W Pana o przypomnienie mu i podziękowanie za uprzejmość z jaką to ofiarowuje”³⁹.

Guérin-Méneville zmarł nagle po krótkiej chorobie 26 stycznia 1876 r. Odegrał niemałą rolę dla historii polskiej zoologii. Publikował w redagowanych

³⁶ F. Malpeyré, *Crustacé fossile de Pologne (Extrait de Neues Jahrbuch für min. geog. Geol. Von D.K. Leonhard und C.H. Bronn., année 1838, 2° li. P. 130, „Revue zoologique” 1838, vol. 1, s. 265–267.*

³⁷ V. Motschulski, *Extrait d’une lettre adressée par m. Victor Motschulski à M. B. Zoubkoff (Bull. De Moscou 1837 n. 5 p. 97), „Revue zoologique”, 1840, vol. 3, s. 148–149.*

³⁸ W Bibliotece Głównej Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu (Muséum national d’Histoire naturelle), w archiwum Guérin-Méneville zachował się tylko jeden list Oscara Zlika, „profesora z Cieszyna”, datowany 25 marca 1863 r. (Ms. 2437/2/131), wynika z niego, że uprzednio czytał on publikacje dotyczące jedwabnictwa i zwrócił się do francuskiego przyrodnika z prośbą o jedwabniki oraz o wprowadzenie go do Cesarskiego Towarzystwa Aklimatyzacji. W liście dziękuje za przyjęcie go do tegoż Towarzystwa i prosi o dalsze przesyłki jedwabników.

³⁹ K. Kowalska i in., *Władysław Taczanowski.*

przez siebie pismach prace polskich zoologów. Przyjmował ich do organizowanych i kierowanych przez niego towarzystw naukowych, takich jak Société Cuvierienne, Société zoologique d'acclimatation i Société entomologique de France, którego przez lata był prezesem. Było to szczególnie ważne w okresie, gdy Polska pozbawiana była przez zaborców możliwości tworzenia własnych instytucji naukowych⁴⁰. Właśnie głównie dzięki Guérin-Méneville Polacy mogli być aktywnymi członkami międzynarodowych towarzystw zoologicznych, bo za takie należy je uznać w okresie, gdy Francja odgrywała szczególnie ważną dla nauk przyrodniczych rolę. Bez przesady możemy powiedzieć, że Paryż był stolicą polskiej nauki, podobnie jak dla Wielkiej Emigracji pełnił wówczas funkcję stolicy politycznej. Guérin-Méneville uczestniczył także od strony technicznej w wydawaniu polskich prac przyrodniczych jak np. ornitologiczne publikacje Konstantego Tyzenhauza. Wymieniał także okazy, niekiedy bezinteresownie je ofiarowując, jak to było w przypadku jedwabników przekazanych do Warszawy Władysławowi Taczanowskiemu. Ten szczerzy demokratą był także we Francji orędownikiem sprawy polskiej. Niewątpliwie jego postać zasługuje na przypomnienie także w kontekście współpracy z polskimi przyrodnikami i zasług dla polskiej zoologii.

Bibliografia

Źródła

Muséum national d'Histoire naturelle, Paryż, archiwum Guérin-Méneville, Ms. 2437/2/131.

Opracowania

Adamowicz A.F., *Notice sur le comte Constantin Adamowicz par M.A.F. Adamowicz*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée”, 1857, sér. 2, vol. 9, s. 591–604.

Séance du 10 décembre 1890, „Annales de la Société Entomologique de France”, 1890, sér. 6, vol. 10, s. CCXI–CCXVII.

Buquet L., *Notice monographique sur un nouveau genre de la famille des Longicornes, tribu des Cérambyciens*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1853, sér. 2, vol. 5, s. 256–261.

⁴⁰ Warunki pracy polskich zoologów były bardzo trudne. Stanowili oni bardzo nieliczną grupę. Najważniejsze gabinety historii naturalnej m.in. gdańskich przyrodników, Anny Jabłonowskiej (1728–1800), Radziwiłłów w Nieświeżu, Stanisława Augusta Poniatowskiego zostały sprzedane jeszcze w XVIII w. Rosyjskie represje po powstaniu listopadowym unicestwiły zbiory przyrodnicze Uniwersytetu Wileńskiego i Liceum Krzemienieckiego. Zbiory przyrodnicze Uniwersytetu Jagiellońskiego dopiero później stały się warsztatem pracy dla faunistów i systematyków. Muzeum Przyrodnicze im. Dzieduszyckich we Lwowie powstało dopiero w 1868 r. Warszawski Gabinet Zoologiczny szczęśliwie przetrwał rosyjskie represje i dzięki znakomitej pracy organizacyjnej i naukowej Władysława Taczanowskiego dynamicznie rozwijał się począwszy od 1860 r. Podobna sytuacja sprawiała, że dla polskich zoologów koniecznością stała się współpraca z zagranicznymi, głównie francuskimi i angielskimi, kolekcjami zoologicznymi i ośrodkami naukowymi.

- Daszkiewicz P., *Korespondencja Antoniego Wagi (1799–1890) i Konstantego Tyzenhauza (1786–1853) w archiwum Feliksa Edwarda Guérin-Méneville (1799–1874) w zbiorach Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu*, „Przegląd Zoologiczny” 2000, t. 44, z. 3–4, s. 231–236.
- Daszkiewicz P., *Paryska sprzedaż entomologicznej kolekcji Jerzego Mniszcha (1824–1881) – jedno z najważniejszych wydarzeń dziewiętnastowiecznej zoologii*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2013, t. 58, z.4, s. 61–69.
- Des Murs M., *Ornitologia Powszechna etc. Tyzenhauza. Vilno 1843 – Ornithologie générale par M. Konstanty TYZENHAUZ. In-8°. Villna, 1843*, „Revue Zoologique” 1845, vol. 8, s. 295–297.
- Drouin J.-M., *Philosophie de l’insecte*, Paris 2014.
- Gilnicki H., *Catalogue des Cicindélidés et des Carabides recueillis par M. Th. Deyrolle en Asie Mineure*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1871–1872, sér. 2, vol. 23, s. 466–480.
- Guérin-Méneville F.E., *Avant-Propos*, „Revue zoologique” 1838, vol. 1, s. 1–4.
- Guérin-Méneville F.E., *Mysłstwo ptasze, etc. Chasse aux oiseaux, ouvrage du XVIe siècle contenant l’exposé de tout ce qui était connu alors sur cette matière en Pologne, et indiquant les genres et les espèces d’oiseaux indigènes. Réimprimé avec l’addition d’une préface d’éclaircissement et des principes. Par Ant. Waga (Varsovie 1842, in-12)*, „Revue zoologique” 1842, vol. 5, s. 317–318.
- Kowalska K., Mroczkowska A., Zielińska B., *Władysław Taczanowski. Listy do Antoniego Wagi, Konstantego Branickiego i Benedykta Dybrowskiego*, „Memorabilia Zoologica” 1964, t. 12.
- Kuźnicka B., *Jan Krynicki (1797–1838)*, [w:] *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, Warszawa 1987, s. 103–104.
- Latreille P.A., *Histoire naturelle générale et particulière des crustacés et des insectes. Ouvrage faisant suite à l’histoire naturelle générale et particulière, composé par Leclerc de Buffon, rédigée par C. S. Sonnini. Familles naturelles des genres*, Paris 1802.
- Malpeyré F., *Crustacé fossile de Pologne (Extrait de Neues Jahrbuch für min. geog. Geol. Von D.K. Leonhard und C.H Bronn., année 1838, 2° li. P. 130)*, „Revue zoologique” 1838, vol. 1, s. 265–267.
- Motschulski V., *Extrait d’une lettre adressée par M. Victor Motschulski à M.B. Zoubkoff (Bull. De Moscou 1837 n. 5 p. 97)*, „Revue zoologique” 1840, vol. 3, s. 148–149.
- Taczanowski W., *Nidification du Remiz (Parus pendulinus, Linn.) par M. Taczanowski de Varsovie*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1859, sér. 2, vol. 11, s. 241–243.
- Thomson J., *Description de dix coléoptères*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1856, sér. 2, vol. 8, s. 112–118.
- Tyzenhauz K., *Note sur la coloration accidentelle rose des canards sauvages par colonel le comte Tyzenhauz de Vilna*, „Revue zoologique” 1847, vol. 10, s. 273–275.
- Tyzenhauz K., *Notice sur une pluie d’Insectes observée en Lithuanie le 24 janvier 1849*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1849, sér. 2, vol. 1, s. 72–76.
- Tyzenhauz K., *Notice sur le Myoxus Dryas, reconnu comme espèce européenne, suivie de quelques observations sur les Loirs d’Europe à l’état de domestication par M. le*

- comte Tyzenhauz de Wilna*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1850, sér. 2, vol. 2, s. 359–369.
- Tyzenhauz K., *Sur la différence spécifique entre la Chouette grise (Strix cinerea) et la chouette lapone (S. laponia) des auteurs, suivie d’une rectification de double emploi de la Grue à nuque blanche (Grus leucauchen, Temm.) par M. le comte Tyzenhauz de Wilna*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1851, sér. 2, vol. 3, s. 571–577.
- Waga A., *Observations sur les Myriapodes*, „Revue zoologique” 1839, vol. 2, s. 76–90.
- Waga A., *Note sur la découverte d’une espèce de Filaire vivant dans les pommes*, „Revue zoologique” 1839, vol. 2, s. 366–367.
- Waga A., *Note*, „Revue zoologique” 1841, vol. 4, s. 91–92.
- Waga A., *Necrologie*, „Revue zoologique” 1842, vol. 5, s. 299–300.
- Waga A., *Sur l’Iule que j’appelai autrefois Iulus dispar*, „Revue zoologique” 1844, vol. 7, s. 337–339.
- Waga A., *Note sur une immense multiplication de Clorops laeta extraite d’une lettre adressée à M. Guérin-Méneville par M. Waga de Varsovie, le 26 décembre 1847*, „Revue zoologique” 1848, vol. 11, s. 49–54.
- Waga A., *Observations sur quelques particularités des moeurs de la petite blatte de la cuisine [Blatta germanica Auct.] et sur les effets de poudre persanne comme moyen de destruction de cet Insecte incommode*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée” 1857, sér. 2, vol. 9, s. 444–449.
- Waga A., *Nouvelle espèce de Salamandride*, „Revue et magasin de zoologie pure et appliquée”, 1876, sér. 3, vol. 4, s. 326–329.

Piotr Daszkiewicz — dr hab., prof. PAN, przyrodnik i historyk nauki, doktor nauk biologicznych, doktor habilitowany nauk humanistycznych, profesor w Instytucie Historii Nauki PAN w Warszawie i pracownik Office Français pour la Biodiversité, wieloletni pracownik Narodowego Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu i współpracownik paryskiej „Kultury” i Instytutu Literackiego w Maisons-Laffitte; interesuje się historią nauk przyrodniczych, historią poznawania Puszczy Białowieskiej i badań nad żubrem, historią kolekcji i muzeografii przyrodniczej oraz historią polsko-francuskiej współpracy naukowej.

e-mail: piotrdas@yahoo.fr